

TEKST STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU

STARY TESTAMENT

W przybliżeniu można przyjąć, iż Stary Testament powstawał przez ponad 1000 lat, począwszy od ok. XII do I w. przed Chr. Pierwszy etap określa się mianem przedliterackim. Przesłanie biblijne przekazywano wyłącznie ustnie. Liczne teksty biblijne: poetyckie, prawne, sagi, czy opowiadania rodowe i narodowe żyły przez wieki w ustnej tradycji. Ten okres może sięgać czasów patriarchów, a więc XIX w. przed Chr. Przekazywanie i trwanie tekstu, niejako gwarantowała wielka wierność narodu wybranego względem historii, która była dla nich historią działania Boga w dziejach narodu¹.

Kolejnym etapem był okres redakcji – niezwykle długi i skomplikowany czas. Teksty pochodzące z tradycji ustnej były przerabiane, ubogacane, często jeszcze raz przeredagowywane i wreszcie spisywane. Ostateczny tekst Pięcioksięgu powstał przypuszczalnie w V wieku przed Chrystusem, natomiast zakończenie redakcji zbioru ksiąg prorockich mogło nastąpić w III wieku po Chrystusie.

Nie posiadamy autografów, czyli oryginałów tekstu kanonicznego, ale apograpy czyli odpisy. Tekst biblijny był przepisywany wielokrotnie dla potrzeb synagog oraz wyznawców judaizmu a potem i chrześcijaństwa. Dzięki pracy kopistów teksty święte zachowały się na papirusach, zwojach pergaminowych, w kodeksach, lekcjonarzach i w dziełach pisarzy chrześcijańskich w formie cytatów. Takie teksty nazywamy „świadkami tekstu”. Świadczenia te mogą mieć postać bezpośrednią, kiedy przekazują tekst w formie ciągłej lub pośrednią, gdy pewne fragmenty tekstu znajdujemy w innych dziełach, jak chociażby u Ojców Kościoła.

Teksty te zachowały się w formie bezsamogłoskowej lub opatrzonej samogłoskami. W okresie bowiem od około VII do X wieku uczeni żydowscy zwani „masoretami” (od „*masorah*” – tradycja) zaopatrzyli tekst hebrajski w samogłoski, akcenty i znaki przestankowe, a na marginesach zostawili glosy. Stąd też dzielimy świadków tekstu Starego Testamentu na teksty przedmasoreckie i masoreckie².

1. RĘKOPISY PRZEDMASORECKIE

Do najważniejszych rękopisów przedmasoreckich zaliczamy³:

- papirus Nash – od nazwiska angielskiego badacza Waltera L. Nasha, który w 1902 roku nabył kilka fragmentów tekstu w Egipcie. 4 niewielkie fragmenty zawierają kompilację fragmentów dziesięciu przykazań. Zawiera teksty Wj 20,2-17 i Pwt 5,6-21 i 6,4-5, pochodzi z II/I wieku przed Chrystusem. Używany był najprawdopodobniej do

¹ Zob. H. Langkammer, *Ogólne wprowadzenie do współczesnej introdukcji do Starego Testamentu*, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, Poznań 1990, s. 39n.

² Zob. J. Milik, *Dziesięć lat odkryć na Pustyni Judzkiej*, s. 22n.

³ Zob. K. Romaniuk, *Wprowadzenie do krytyki tekstu Starego i Nowego Testamentu*, Poznań-Warszawa-Lublin 1975, s. 30-32.

użytku liturgicznego lub szkolnego. Mógł także przypominać o obowiązkach wobec Boga. Do czasów odkrycia zwojów z Qumran był zachowanym starożytnym papierem biblijnym w języku Hebrajskim. Jest także najstarszym manuskrytem Biblii Hebrajskiej odkrytym w Egipcie.

- teksty qumrańskie – zbiór dokumentów spisanych po hebrajsku, aramejsku i grecku, znalezione w latach 1947-56 w jedenastu grotach nad Morzem Martwym. Zawierają fragmenty wszystkich ksiąg Starego Testamentu oprócz Księgi Estery z czasów od III wieku przed Chrystusem do I wieku po Chrystusie. Jedyną całą odnaniezoną księgą jest Księga Izajasza⁴.

- fragmenty tekstów biblijnych pisanych na skórze i filakterie używane do prywatnej modlitwy znalezione w wadi Murabba't nad Morzem Martwym z II wieku po Chrystusie⁵.

- rękopisy biblijne z genizy⁶ kairskiej znalezione w genizie synagogi Ben Ezry w Kairze. Odnalezione w 1896 r. przez litewskiego talmudystę pośród ponad stu tysięcy zgromadzonych tam fragmentów dokumentów. Pochodzą z VII-VIII wieku. Jedną z cenniejszych znalezionych ksiąg była Księga Syracha w języku hebrajskim. Odnaleziono także w genizie liczne inne teksty hebrajskie, aramejskie (targumy), greckie (m.in. tłumaczenie Aquili) – biblijne, talmudyczne i inne różne starożytne pisma.

- Pięcioksiąg Samarytański, (najstarsza część to tzw. Zwoje Abisza)⁷. Pięcioksiąg Samarytański datowany jest na I wiek po Chrystusie. Obecnie znajduje się w Nablus w gminie samarytańskiej⁸. Jego powstanie związane jest ze schizmą, jaka dokonana się w religii żydowskiej po niewoli babilońskiej, kiedy to Samarytanie uznali za natchnioną jedynie Torę Mojżeszową⁹. Oprócz Zwoju Abisza jest jeszcze ok. 40 większych rękopisów samarytańskich.

2. KODEKSY MASORECKIE

Kodeks jest zbiorem pergaminowych kart zszytych ze sobą. Liczba kodeksów masoreckich będących odpisem całego Starego Testamentu lub poszczególnych jego

---

⁴ Zob. A. Tronia, *Biblia w Qumran. Wprowadzenie w lekturę biblijnych rękopisów znad Morza Martwego*, Kraków 2001; P. Łabuda, *Qumran. Osada, wspólnota i pisma znad Morza Martwego*, Wrocław 2009.

⁵ Niektórzy komentatorzy uznają, iż określenie „Zwoje znad Morza Martwego” oznacza również manuskrypty znalezione na terenach pobliskich względem Qumran: w Wadi Murabba'at, Masadzie, Hyrkanium, Nachal Ce'elim i Nachal Chewer. Zob. R.E. Brown, *Apokryfy i rękopisy znad Morza Martwego*, w: R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy *Katolicki Komentarz Biblijny*, Warszawa 2004, s. 1620-1659.

⁶ Geniza, to miejsce gdzie Żydzi m.in. składowali zniszczone, zużyte święte księgi. Wynikało to z wielkiego szacunku dla Pisma Świętego. Zob. szerzej N. Mendecki, *Znaczenie odkrycia Genizy Kairskiej*, s. 270-275.

⁷ Zob. A. Tronia. *Najstarsze tłumaczenia Pięcioksięgu*, „Collectanea Theologica” 69(1999), n. 1, s. 48-53,

⁸ Również obecnie; zob. K. Romaniuk, *Wprowadzenie do krytyki tekstu*, s. 32.

⁹ Zob. G. Ricciotti, *Dzieje Izraela*, Warszawa 1965, s. 568n.

ksiąg sięga 2000 rękopisów. Tylko cztery pochodzą z IX-X wieku, cztery z XI wieku, osiem zaś z XII wieku. Reszta została napisana pomiędzy XIII-XV wiekiem. Najstarsze i najważniejsze kodeksy to:

- Kodeks Kairski (C) – pochodzący z 895/6 roku. Składa się z 588 stron, jest najstarszym rękopisem zawierającym pełny tekst proroków¹⁰.

- Kodeks Petropolitanus nazywany także Petersburskim Kodeksem Proroków (P). Pochodzi z 916 roku i zawiera teksty proroków. Odkryty w 1839 roku najprawdopodobniej na Krymie. Obecnie przechowywany jest w Bibliotece Narodowej Rosji.

- Kodeks z Aleppo z ok. 930 roku – jeden z dwóch najważniejszych kodeksów Biblii Hebrajskiej zawierający cały Stary Testament. Rękopis powstał w Tyberiadzie, potem zaś był przechowywany w Jerozolimie, Kairze a wreszcie w Aleppo. Obecnie znajduje się w Sanktuarium Zwójów w Muzeum Izraela w Jerozolimie.

- Kodeks Leningradzki (L) – powstał w 1008 roku w Kairze, spisany przez skrybów z Tyberiadz. Najstarszy zachowany kodeks, zawiera cały tekst Biblii Hebrajskiej. Obecnie przechowywany jest w Muzeum Narodowym w Rosji.

3. RECENZJE

W najstarszych odpisach tekst Starego Testamentu nie był ujednoczony. Starania o ustalenie jednobrzmiącego tekstu Biblii Hebrajskiej pojawiają się dopiero po synodzie w Jabne (w okolicach dzisiejszego Tel Avivu), który miał mieć miejsce około 90/95 roku po Chr., gdzie ustalono kanon żydowski. Pierwszą recenzją jest praca rabina Josefa ben Akiby (50-137 r.)¹¹. Jego ustalenia stały się obowiązującymi i traktowane są jako niepodważalne. Od czasu jego ustaleń kopiści zaczęli traktować tekst spółgłoskowy jako nienaruszalny. Znaleźć jedynie można uwagi (qerê – ketîb), oznaczające jak należy dane słowo czytać (qerê), jeśli jest to inaczej niż jest w tekście napisane (ketîb). Bardzo szybko zaczęto również zliczać wiersze, wyrazy i litery Pisma Świętego, podzielono je również na perykopy liturgiczne (tzw. sedery i parasze), co dawało gwarancję na przekazywanie niezmiennie tekstu świętego¹².

Po upadku powstania Bar Kochby w 135 r. część uczonych wyemigrowała do Babilonii. Wtedy też powstają akademie biblijne m.in. w Nehardei, Surze, a także i na terenie Palestyny w Cezarei, Tyberiadzie i Seforis. Dzięki pracy uczonych zwanych tannaitami i amoraitami powstały Miszna (II-III w.) i Gemara (IV-V w.) tworzące razem Talmud¹³. Opracowali oni także zasady przepisywania ksiąg świętych tak, aby uniknąć błędów.

---

¹⁰ Zob. R.E. Brown, D.W. Johnson, K.G. O'Connell, *Tekst i przekłady Pisma Świętego*, w: *Katolicki Komentarz Biblijny*, red. R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy, Warszawa 2004, s. 1670.

¹¹ Co ciekawe, opowiadał się za włączeniem Księgi Estery i Pieśni nad Pieśniami do ksiąg biblijnych.

¹² Zob. N. Mendecki, *Działalność Jana Ben Zakaja i Gamaliela II w Jabne*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 37(1984), s. 65-68.

¹³ Talmud pochodzi od hebr. czasownika „*lamad*” – uczyć się. Jest on głównym źródłem nauki ustnej w judaizmie. Jest uważany za następstwo i kontynuację Biblii. Talmud przedstawia przebieg i wynik

Masoreci, którzy pracowali nad tekstami świętymi od VII w., wprowadzili system znaków samogłoskowych zapewniający jednolitość brzmienia tekstu. Jednakże w pracach masoretów pracujących w Babilonii i Palestynie można dostrzec zasadniczą różnicę: Masoreci babilońscy stawiali znaki nad spółgłoskami, masoreci palestyńscy pod spółgłoskami w formie kropek i kresek. Ostatecznie przyjął się system rodu ben Aszera z Tyberiady i z tym systemem znaków drukowano pierwsze wydanie Biblii Hebrajskiej.

4. WYDANIA TEKSTU DRUKOWANEGO STAREGO TESTAMENTU

Pierwszą Biblię Hebrajską drukiem wydał dominikanin Feliks z Prato u Bomberga w Wenecji w 1516/17 r. Tekst ten został poprawiony przez Jakuba ben Chajima i wydany w 1524/25 r. W XX w. nowe krytyczne wydanie tekstu Biblii Hebrajskiej przygotował R. Kittel w 1927 r. i wznawiał P. Kahle pod tytułem „Biblia Hebraica”. Od 1951 r. uwzględnia ona również rękopisy qumrańskie. Najlepszym wydaniem tekstu biblijnego Starego Testamentu jest „Biblia Hebraica Stuttgartensia” oparta na kodeksie Leningradzkim, wydana przez K. Elligera i W. Rudolpha w latach 1967-77¹⁴.

NOWY TESTAMENT

Powstanie ksiąg Nowego Testamentu, podobnie jak to było z tekstem starotestamentalnym, także zostało poprzedzone etapem przedliterackim. Po nauczaniu Chrystusa, następuje okres głoszenia apostołskiego. Uczniowie Jezusa wypełniają Jego nakaz: „*Idźcie i głosźcie Ewangelię*” (Mk 16,15). Dopiero po około 20-30 latach rozpoczął się czas redagowania tekstów nowotestamentalnych, kiedy to „*święci autorowie napisali cztery Ewangelie, wybierając niektóre z wielu wiadomości przekazanych ustnie lub pisemnie; ujmując pewne rzeczy syntetycznie lub objaśniając (...) ale zawsze tak, aby nam przekazać szczerą prawdę o Jezusie*”¹⁵.

---

studiów oraz dyskusji nad Biblią, które prowadzili żydowscy uczeni w Palestynie, a następnie w Babilonii. Wyjaśniano prawdy i zasady Biblii, przystosowując je do zmieniających się warunków życia. Początkowo Talmud przekazywany był ustnie, potem nastąpiło spisanie. Nazwy „Talmud” używa się dla określenia zbioru powstałego z połączenia w całość Miszny i Gemary. Talmud zachował się w dwóch kolekcjach spisanych w Palestynie i Babilonii, stąd też jest Talmud Palestyński (w wydaniu drukowany w 1523-24 nadano mu tytuł Talmud Jerozolimski) i Talmud Babiloński. Natomiast Miszna to zbiór ustnego Prawa, zredagowany w j. hebrajskim przez rabiego Judę ha-Nasi (od hebr. „szana” – „powtarzać, nauczać”; stąd „Miszna” – „powtarzanie, nauka”). Miszna składa się z sześciu działów, zwanych „porządkami” (hebr. „sedarim” – „porządek”). Gemara zaś to komentarz do Miszny; zob. R. Rubinkiewicz, *Historia egzegezy*, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, s. 277-278.

¹⁴ Zob. szerzej: L. Stachowiak, *Nowe wydanie krytyczne Biblii Hebrajskiej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 23(1970), s. 232-234; R. Pietkiewicz, *W poszukiwaniu „szczyrego słowa Bożego”. Recepcja zachodnioeuropejskiej hebraistyki w studiach chrześcijańskich w Rzeczypospolitej doby renesansu*, Wrocław 2011, s. 83-84.

¹⁵ Dei Verbum 19.

Nie posiadamy autografów żadnych ksiąg Nowego Testamentu. Jednak już pisarze kościelni z II wieku znają pisma kanoniczne Nowego Testamentu. Chociaż nie posiadamy autografów, to w chwili obecnej jest odkrytych ok. 5000 apografów, czyli odpisów tekstów biblijnych. Wyróżniamy spośród nich: papirusy, kodeksy majuskułowe i minuskułowe oraz lekcjonarze. Pomocne w krytyce tekstu są również liczne cytaty biblijne znajdujące się w pismach Ojców Kościoła¹⁶.

1. PAPIRUSY

Obecnie posiadamy ok. 90 papirusów. Oznaczamy je literą P z indeksem numerycznym, np. P⁵². Pochodzą one począwszy od II w. Z najważniejszych należy wymienić:

- P⁵² - J. Rylandsa – Został znaleziony w Egipcie w 1920 roku. Według badaczy pochodzi z około 120 roku. Ten niewielki manuskrypt (ok. 9x6 cm) zawiera tekst Ewangelii wg św. Jana: J 18,31-33.37-38. Jest to najstarszy fragment Nowego Testamentu. Między powstaniem Ewangelii Jana a spisaniem tego manuskryptu minęło co najwyżej dwadzieścia lat. Ze względu na wczesny czas jego powstania tego papirusu zliczany jest on do pierwszej kategorii świadków tekstu.

- kolekcja A. Chester Beatty'ego – składa się z papirusów: P⁴⁵ – pochodzący z początku III wieku, zachowany w formie kodeksu, posiada 28 kart na których znajduje część Ewangelii i Dziejów; P⁴⁶ – papirus pochodzący z około 200 roku, składa się z 86 kart i zawiera część zbioru listów św. Pawła, P⁴⁷ – papirus zachowany w formie kodeksu zawiera na 10 kartach fragment Apokalipsy. Przez niektórych badaczy zaliczany jest do pierwszej kategorii świadków Nowego Testamentu.

- kolekcja M. Bodmera – składają się na nie papirusy: P⁶⁶ – pochodzący z II/III wieku, zawiera 78 kart (choć do naszych czasów zachowało się 75 kart, na których znajduje się niemal cała Ewangelia wg św. Jana. Uważany jest za świadka pierwszego stopnia Nowego Testamentu; P⁷⁵ – jeden z najstarszych manuskryptów Nowego Testamentu. Pochodzi najprawdopodobniej z około 175-225 roku. Zawiera 51 kart tekstu – większą część Ewangelii wg św. Łukasza i połowę Ewangelii wg św. Jana. W oryginale kodeks składał się z 36 kart papirusowych zgiętych na pół, w celu łatwiejszego spisywania i czytania tekstu. Jest zaliczany do pierwszej kategorii świadków Nowego Testamentu¹⁷.

2. KODEKSY MAJUSKUŁOWE

Kodeksy majuskułowe (uncjalne), to teksty pisane dużymi literami. Jest ich około 250. Oznaczamy je kolejnymi cyframi poprzedzonymi zerem np. 068. Natomiast pierwsze 45 kodeksów oznaczamy literami alfabetu łacińskiego i greckiego.

---

¹⁶ Szczegółową bibliografię i opracowanie zob. K. Romaniuk, *Wprowadzenie do krytyki tekstu*, s. 69nn.; L. Jańczuk, *Wstęp do Nowego Testamentu*, mps.

¹⁷ Zob. A. Tronina, *Tekst Pisma Świętego*, s. 159.

Niestety, z okresu pierwszych trzech wieków nie zachował się żaden pełen odpis ksiąg Nowego Testamentu. Powodem tego była duża nietrwałość materiałów, na których były one sporządzane (np. papirusy jest materiałem bardzo nietrwałym i może zachować się głównie w warunkach pustynnych. Stąd też prawie wszystkie papirusy biblijne które posiadamy znaleziono na pustyniach Egiptu). Powodem niewielkiej ilości odpisów było również niszczenie ksiąg biblijnych na mocy dekretów cesarskich, co było wynikiem trwającego prześladowania chrześcijaństwa. Dopiero dekret mediolański z 313 roku cesarza Konstantyna Wielkiego zniósł prześladowania i przyznał fundusze na sporządzanie kodeksów pergaminowych

W najstarszych kodeksach pisano stychometrią, tzn. w kolumnach, bez odstępów między wyrazami i zdaniami. Linia (stych) miała zwykle 16 sylab lub 36 liter. Od IV wieku stosuje się kolometrię, tzn. w każdej linii umieszczano frazę mającą wewnętrzny sens, podobnie jak dziś stosuje się taki zabieg przy pisaniu tekstów poetyckich. Pergamin był bardzo kosztowny, dlatego często dla oszczędności używano kart już zapisanych po wyskrobaniu z nich zapisanego tekstu. Były to palimpsesty (gr. „*palin psao*” – ponownie wymazuję).

Z najważniejszych kodeksów należy wymienić:

- Kodeks Synajski, oznaczany najczęściej (S lub 01). Odkryty został w XIX wieku przez C. Tischendorfa w klasztorze św. Katarzyny na Synaju. Obecnie znajduje się w British Museum. Powstał w Egipcie lub Cezarei Palestyńskiej w IV wieku i zawiera niemal kompletny tekst grecki Starego Testamentu oraz cały Nowy Testament.

- Kodeks Watykański (B, 03). Przechowywany od XV wieku w Bibliotece Watykańskiej. Powstał w Egipcie w IV wieku i zawiera cały tekst grecki Pisma Świętego z wyjątkiem Listów 1-2 Tm, Tt, Flm, oraz Apokalipsy.

- Kodeks Aleksandryjski (A, 02). Jeden z najkompletniejszych rękopisów Nowego Testamentu był w posiadaniu patriarchów aleksandryjskich od XI wieku. W XVII wieku patriarcha Lukaris podarował go Karolowi I królowi Anglii i obecnie znajduje się w British Museum. Kodeks ten powstał w Egipcie w V wieku i zawiera cały tekst grecki Pisma Świętego z wyjątkiem części Ewangelii wg św. Mateusza, Ewangelii wg św. Jana oraz Drugiego Listu św. Pawła do Koryntian.

- Kodeks Bezy (D, 05). Został znaleziony przez T. Bezę w Lyonie i podarowany Uniwersytetowi w Cambridge w XVI wieku. Powstał w Galii w V wieku i zawiera Ewangelię i Dzieje Apostolskie napisane po grecku (lewa strona) i po łacinie (prawa strona tekstu).

- Kodeks Efrema zwany również palimpsestem Efrema (C, 04). Zawiera jedynie niewielką część Starego Testamentu i dwie trzecie Nowego Testamentu. Pochodzi z V wieku. Do XVI wieku znajdował się we Florencji, skąd do Francji przywiozła go Katarzyna Medycejska. Obecnie znajduje się w Bibliotece Narodowej w Paryżu. Tekst Pisma Świętego został w XII wieku wyskrobany i na nim napisano poematy Efrema. Wyskrobany tekst został ponownie odczytany przez Tischendorfa.

- Kodeks Claromontanus (D, 06). Powstał w VI wieku w Italii, a obecnie znajduje się w Bibliotece Narodowej w Paryżu. Dwujęzyczny tekst grecko-łaciński uzupełnia kodeks Bezy o 13 listów św. Pawła.

- Kodeks Laudianus (E, 08). Jego nazwa pochodzi od imienia arcybiskupa Canterbury Laudy. Kodeks znajduje się obecnie w Oksfordzie, powstał zaś na Sardynii w VI wieku. Dwujęzyczny tekst łacińsko-grecki zawiera Dzieje Apostolskie z wyjątkiem 2 ostatnich rozdziałów.

- Kodeks Purpureus (N, 022). Powstał w Konstantynopolu w VI wieku. Jest on pisany na purpurowym pergaminie srebrnym kolorem (imiona są pisane złotem). Zachowały się 182 karty w Petersburgu, po kilkanaście kart w różnych muzeach i klasztorach.

- Kodeks Waszyngtoński (W, 032). Został kupiony przez Ch. Freera w 1907 r. w Egipcie. Pochodzi z V wieku i zawiera tekst Ewangelii.

- Kodeks Koridethi (038). znajduje się w Tbilisi w Gruzji i zawiera tekst Ewangelii z VII-IX wieku.

3. KODEKSY MINUSKUŁOWE

Obecnie znamy ok. 2700 kodeksów minuskułowych. Były one pisane tak wielkimi jak i małymi literami na pergaminie, a od XIV wieku również na papierze. Oznaczane są kolejnymi cyframi. Zasadniczo zawierają one jedynie tekst Ewangelii. Tylko 50 rękopisów posiada cały Nowy Testament. Znaczna ich liczba oraz rozproszenie po różnych bibliotekach spowodowało, że uczeni usiłowali pogrupować je w rodziny tekstów. Stąd też od nazwisk tych uczonych wyodrębniamy dziś rodzinę kodeksów z Ferrary i Lake.

Pomimo późnego czasu powstania niektóre z tych kodeksów reprezentują bardzo stare teksty. Przy ustalaniu tekstu oryginalnego nie odgrywają jednak znaczącej roli, ponieważ większość z nich posiada prototyp sięgający IX wieku (najstarszym jest kodeks Uspienski z 835 r.). Z ważniejszych tekstów należy wymienić:

- 1 - z XII w. przechowywany w Bazylei. Na nim wzorował się Erazm z Rotterdamu wydając pierwszy tekst krytyczny Nowego Testamentu;

- 33 - z IX w. przechowywany w Bibliotece Narodowej w Paryżu, zwany jest często królową minuskułów. Zdaniem wielu uczonych jest to najlepszy kodeks minuskułowy;

- 61 - z XVI wieku jest znany z tego, iż jako pierwszy z kodeksów greckich zawiera tzw. comma Johanneum (J 5,7-8) zapożyczone z Wulgaty.

4. LEKCJONARZE

Ważnymi świadkami są lekcjonarze, których obecnie posiadamy około 2000. Są to kodeksy zawierające czytania biblijne ułożone zgodnie z potrzebami roku

liturgicznego. Są napisane zarówno majuskułą jak i minuskułą. Oznacza się je literą „l” i cyfrą, np. l 20. Najstarsze z nich pochodzą z V wieku np. l 1596 znajdujący się w Wiedniu lub 1043¹⁸.

5. CYTATY OJCÓW KOŚCIOŁA

Cytaty z pism Ojców Kościoła mają znaczenie wtedy, gdy autorzy tych pism żyli często przed najwcześniejszymi zachowanymi kodeksami biblijnymi. Do grupy tych Ojców Kościoła można zaliczyć: Klemensa Aleksandryjskiego, Orygenesę, Euzebiusza, Tertuliana, Cypriana, Ambrożego, Hieronima i Augustyna. Mają one małe znaczenie, chociaż jest ich bardzo wiele, gdyż Ojcowie Kościoła prawie nigdy nie cytowali fragmentów Pisma Świętego dosłownie, ale przytaczali je z pamięci, parafrazowali, streszczali, czy też celowo zmieniali. Obecnie posiadamy około 250 tys. wariantów tekstowych, z czego znacząca ilość mocno zniekształca tekst, są jednak i takie, które przekazują starszą postać tekstu od najwcześniejszych kodeksów biblijnych¹⁹.

6. KLASYFIKACJA KODEKSÓW GRECKICH NOWEGO TESTAMENTU

Obecnie posiadamy ponad 5000 świadków tekstu (*rękopisów*) i ponad 250 tys. wariantów tekstu. Uczni nieustannie próbują grupować rękopisy w rodziny według pewnych cech wspólnych. Recenzją, albo typem tekstu, nazywamy wspólny tekst dla pewnej grupy rękopisów. Każda rodzina tekstów ma pewnego wspólnego przodka, pewien rękopis podstawowy, który kopiowano. Nazywamy go archetypem. Świadczy to o tym, że w procesie przepisywania dochodziło do powstania recenzji, czyli rewizji całkowitej tekstu ze świadomymi poprawkami. Recenzje były opracowywane przez jakąś wspólnotę kościelną, na ogół w scriptoriach, a następnie kopiowane. Według C. Martiniego wszystkie kodeksy nowotestamentalne można podzielić na pięć grup: Ewangelie – Dzieje – Listy Pawła – Listy Katolickie – Apokalipsy.

Ewangelie przekazane zostały w czterech typach tekstów, czyli recenzjach, z których powstały następujące rodziny tekstów:

- rodzina aleksandryjska (oznacza się ją literą H). Często nazywana jest ta rodzina hezychiańska. Tą nazwę zawdzięcza przypuszczeniu, iż kapłan Hezychiusz żyjący w Aleksandrii w IV wieku był autorem tej recenzji. Należą do niej najbardziej liczące się kodeksy: Synajski, Watykański, Efrema, P75, 33, 1596, cytaty w pismach Orygenesę i Atanazego. Kodeksy z tej rodziny posiadają tekst starożytny, używają konsekwentnie *textus brevior*, język jest prosty, brak jest harmonizacji. Opuszczają jednak trudne fragmenty Ewangelii (Mk 16,9-20; Łk 22,43-44; J 7,53-8,11).

- rodzina antiocheńska (skrót K pochodzi od gr. „koine” – wspólny) zwana jest również rodziną bizantyńską. Przypuszczalnie zapoczątkował tę recenzję kapłan Lukian żyjący w Antiochii w IV wieku. Za podstawę przyjął teksty rodziny

¹⁸ Zob. A. Tronina, *Tekst Pisma Świętego*, s. 161.

¹⁹ Zob. K. Romaniuk, *Wprowadzenie do krytyki tekstu*, s. 81-84.

aleksandryjskiej (recenzja H), jednakże poprawił jej formę literacką i usunął semityzmy. Z Antiochii przeszła do Konstantynopola i rozeszła się po całym cesarstwie bizantyjskim. Przez wiele wieków był to oficjalny tekst grecki Pisma Świętego („textus receptus”). Przedstawicielami tej recenzji jest Kodeks Aleksandryjski, Bazylejski (E), cytaty w pismach Cyryla Aleksandryjskiego i Chryzostoma. Cechami charakterystycznymi tekstów tej rodziny są staranie o piękno języka i poprawność stylu, objaśnianie miejsc niezrozumiałych i harmonizacje.

- rodzina cezarska (C) wywodzi się z Cezarei Palestyńskiej z III wieku. Ten typ tekstu reprezentuje kodeks Koridethi (038), papirus P⁴⁵, liczne minuskuły i lekcjonarze, cytaty z pism Orygenesza i Euzebiusza. Tekst wyróżnia się elegancją stylu i dokładnością, ale nie cieszył się popularnością w Kościele.

- rodzina zachodnia (D). Głównym reprezentantem tej rodziny jest kodeks Bezy (D). Ten typ tekstu rozpowszechniony był głównie na zachodzie Europy. Służył za podstawę dla tłumaczeń starołacińskich i przekładów syryjskich i dlatego można sądzić, iż sięga II wieku. Tekst rodziny D był cytowany w dziełach Marcjona, Justyna, Tacjana i Ireneusza. Jego cechą charakterystyczną jest tendencja do wyjaśniania lekcji trudnych i wygładzania stylu. Przejawia on skłonność do harmonizacji i daje parafrazy wyjaśniające. Tekst ma charakter wyraźnie semicki.

7. WYDANIA DRUKOWANE NOWEGO TESTAMENTU

Pierwszym tekstem drukowanym Nowego Testamentu w języku grecku jest tzw. Polyglotta Complutensis. Jest to wielojęzyczne, 5-tomowe wydanie Biblii, zainicjowane i finansowane przez kard. Ximenesa de Cisneros abp. Toledo, ogłoszone drukiem w Alcali (nazwa łacińska tej miejscowości brzmi „Complutum”) w latach 1514-1517. Tom V zawiera Nowy Testament i oparty jest na recenzji antiocheńskiej. Został on wydany w 1514 roku. Dwa lata później ukazuje się Nowy Testament Erazma z Rotterdamu zaopatrzone w tłumaczenie łacińskie autora, ale oparty na stosunkowo młodych kodeksach XII-XIII wiecznych. Wydawany czterokrotnie był bardzo popularny, szczególnie w krajach protestanckich. Jego dzieło kontynuuje wydawca paryski R. Stephanus, który w swoim czwartym wydaniu, w roku 1551, dokonał podziału Nowego Testamentu na wiersze.

Pierwsze krytyczne wydanie Nowego Testamentu przygotował K. Tischendorf w latach 1869-72. Liczącą się pracą jest również wydanie krytyczne Nowego Testamentu H. von Sodenaz'a w 1913 roku.

Ze współczesnych podręcznych wydań Nowego Testamentu najbardziej znane, wśród katolików, jest dzieło A. Merka (Roma), zaś wśród protestantów dzieło E. Nestlego (Stuttgart). Od 1966 roku najbardziej popularny jest międzywyznaniowy „The Greek New Testament” (Stuttgart 1983⁴) przygotowany przez zespół, do którego należeli K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger i A. Wikgren. Natomiast w 1993 r. ukazał się „Grecko-polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi” przygotowany przez R. Popowskiego i M. Wojciechowskiego.